Dejepisná olympiáda – 19. ročník, školský rok 2026/2027

Kúpele a kúpeľníctvo v dejinách Slovenska

(študijné zdroje monotematickej časti DO pre všetky kategórie sú na konci textu)

Kúpele a liečivé pramene patria k miestam, na ktorých možno dejiny Slovenska sledovať v mimoriadne širokých súvislostiach. Spájajú sa s dejinami medicíny a vedy, hospodárstva, dopravy, architektúry, cestovania aj každodenného života. Územie Slovenska je bohaté na minerálne a termálne pramene a ľudia si ich všímali dávno pred vznikom organizovaného kúpeľníctva. Jedna z najstarších písomných správ o tunajších termálnych vodách pochádza z roku 1113 a viaže sa k Bojniciam. Oveľa hlbšie do minulosti siaha nález z Gánoviec – odliatok mozgovne neandertálskeho človeka, ktorý sa zachoval v travertíne pred vyše stotisíc rokmi. Miesta výverov teplých vôd teda priťahovali ľudí už v praveku, hoci ich význam, využívanie aj spôsob, akým sa vysvetľovali ich účinky, sa v priebehu stáročí výrazne menili.

Téma Dejepisnej olympiády v školskom roku 2026/2027 ponúka žiačkam a žiakom priestor sledovať, ako sa z miestnych prameňov postupne stávali známe kúpeľné strediská. V stredoveku a ranom novoveku sa liečivé účinky vôd vysvetľovali na pomedzí skúsenosti a viery. Humanistickí a osvietenskí autori sa už pokúšali minerálne vody Uhorska spisovať, porovnávať a analyzovať. V 19. a 20. storočí sa balneológia, teda náuka o liečivých vodách a kúpeľnej liečbe, sformovala ako samostatný odborný odbor. Menili sa metódy rozboru vôd, lekárske odporúčania aj predstavy o tom, ktoré choroby možno v kúpeľoch liečiť. Zaujímavou otázkou preto nie je iba to, čo ľudia o prameňoch vedeli, ale aj komu dôverovali, či ľudovej skúsenosti, lekárovi alebo výsledkom laboratórneho výskumu a ako sa tieto poznatky dostávali k verejnosti.

Kúpele však neboli iba miestom liečby. Stali sa aj osobitým spoločenským a kultúrnym prostredím, v ktorom sa stretávali aristokrati, mešťania, umelci, politici, podnikatelia aj bežní pacienti. Kúpeľný život mal vlastné pravidlá, denný režim, spoločenské podujatia a zábavu. S rozvojom kúpeľov súvisela výstavba liečebných domov, hotelov, kolonád a parkov, ale aj kúpeľná hudba, divadlo, móda, reklama či spoločenské rubriky v dobovej tlači. Kúpeľné mestá zároveň potrebovali lepšie cesty a železničné spojenia, a preto ich dejiny úzko súvisia aj s rozvojom dopravy, cestovného ruchu a nových spôsobov trávenia voľného času.

Osobitnú pozornosť si zaslúžia dejiny konkrétnych miest, napríklad Piešťan, Trenčianskych Teplíc, Bardejovských Kúpeľov, Bojníc, Sliača, Turčianskych Teplíc, Rajeckých Teplíc, Číža či tatranských klimatických kúpeľov a liečební. Každé z nich malo vlastný vývoj a formovali ho lekári, majitelia, nájomcovia, podnikatelia, architekti, propagátori, zamestnanci aj samotní hostia. Ich príbehy sa dajú skúmať prostredníctvom korešpondencie, denníkov, zoznamov návštevníkov, dobovej tlače, fotografií alebo zachovaných stavieb. Práve regionálny výskum môže ukázať, ako sa veľké dejinné zmeny prejavili v konkrétnom meste, obci, kúpeľnom dome alebo rodine.

Dejiny kúpeľov ovplyvňovali aj politické a spoločenské zlomy 19. a 20. storočia. Po rozpade Uhorska a vzniku Československa sa menila klientela, vlastnícke pomery aj spôsob propagácie jednotlivých stredísk. Počas druhej svetovej vojny zasiahli kúpele arizácie majetku, vojnové udalosti i nové využívanie liečebných zariadení. Po tragických udalostiach druhej svetovej vojny, kedy mnohé kúpele boli zničené, nasledovalo zoštátnenie a v období socializmu sa kúpeľná liečba prezentovala ako súčasť zdravotnej a sociálnej starostlivosti. Ďalšiu výraznú zmenu priniesla transformácia po roku 1989. Aj dejiny jedného kúpeľného podniku tak môžu ukázať, ako sa v priebehu desaťročí menili štát, spoločnosť, vlastníctvo a predstavy o zdraví a oddychu.

Možnosti bádania a pramene

Téma je vhodná pre rozličné prístupy. Súťažná práca stredoškolákov môže zachytiť príbeh jedného prameňa, kúpeľného domu, liečebne, hotela, parku alebo významnej osobnosti. Môže sa venovať kúpeľnej architektúre, dejinám konkrétneho podniku, návštevníkom, zamestnancom, doprave, reklame, cestovnému ruchu, každodennému životu alebo tomu, ako kúpele prežili vojny, znárodnenie a zmeny po roku 1989. Historické bádanie možno prepojiť s archeológiou, etnológiou, dejinami medicíny, architektúry a hospodárstva, ale aj s geológiou či skúmaním materiálnych a vizuálnych pamiatok.

Rozmanitá je aj škála využiteľných prameňov. Informácie možno hľadať v archívnych fondoch kúpeľných správ, obcí a podnikov, v matrikách a zoznamoch hostí, v dobovej tlači a odborných lekárskych časopisoch, v propagačných brožúrach, na plagátoch a pohľadniciach, v mapách, stavebných plánoch a fotografiách. Cenným prameňom môžu byť aj zachované budovy, suveníry, archeologické nálezy či rozhovory s pamätníkmi a bývalými zamestnancami. Každá súťažiaca a každý súťažiaci si tak môže vybrať tému podľa vlastného záujmu a podľa toho, aké pramene sú dostupné v jeho okolí.

Ako sa z miestneho prameňa stalo známe kúpeľné stredisko? Kto rozhodoval o jeho rozvoji a kto v kúpeľoch pracoval? Ako sa menili predstavy o liečbe, zdraví a oddychu? Čo prezrádzajú kúpeľné budovy, pohľadnice, reklamy alebo spomienky návštevníkov o spoločnosti svojej doby? A ako sa veľké politické a hospodárske zmeny premietli do života konkrétnych kúpeľov? Aj tieto otázky ponúka 19. ročník Dejepisnej olympiády. Možno práve vo svojom regióne objavíte prameň, budovu, osobnosť alebo príbeh, ktorý ukáže dejiny Slovenska z nečakanej perspektívy.

Okresné kolo kategória E a F

https://www.forbes.sk/zabudnite-na-moderny-wellness-takto-fungovali-kupele-v-minulosti/?srsltid=AfmBOorXHM0uoXsuJKwqj4lSV1Glxv0aEZEEHUYbSpB_tt35oOV1KP29

https://www.kupeledudince.sk/magazin/dudinske-legendy

https://visitspis.sk/vysne-ruzbachy-kupelna-oaza/

https://www.rajeckadolina.sk/_files/content-uploads/files/Historicka%20prehliadka_offline_web.pdf iba strany 4 až 11 a strany 19 a 23

https://www.balneomuzeum.sk/mesto-piestany/

https://www.liptovskyjan.sk/historia-obce.html#m_77642 iba časť Svätojánske teplice

Krajské kolo kategória E

Zdroje z okresného kola a k nim nasledujúce:

https://www.kosiceonline.sk/kupele-stos

https://www.turciansketeplice.sk/historia.html iba po Históriu mestských častí

https://naucnechodniky.eu/naucny-chodnik-mestom-sliac/?print=pdf iba strany 1 až 3

https://kupelebojnice.sk/historia-udalosti/

Okresné kolo kategória C a D

https://ff.truni.sk/sites/default/files/publikacie/thermae_balnea_final.pdf iba strana 4

https://dudince-mesto.sk/mesto/historia-mesta/

https://www.kosickazupa.sk/smart-region/region-abov/kultura-regionu-abov/historicke-objekty-kupelov-stos-a451-1170

https://kozica.tpn.pl/biblioteka/pocztowki/ed/02_GASPAR.pdf?PHPSESSID=5koi14jiv7i0e7b67ug4ii0mp6 iba strany 33 až 35 a strany 43, 44

https://svatomarianskaput.sk/miesto/pamatnik-cisarovnej-sissi/

https://www.ruzbachy.sk/o-nas/historia-kupelov

https://kupeleciz.sk/okupeloch

https://static.artforum.sk/media/products-files/a7/00/DB110937-1.pdf iba strany 4, 5 a 8 až 14

https://www.kupelenimnica.sk/gallery/doc/Kupele-Nimnica-60r.pdf

Krajské kolo kategória C a D

Zdroje z okresného kola a k nim nasledujúce:

https://www.vhu.sk/data/att/eb2/20238.52c259.pdf iba strany 70 a 71

https://www.kovacova.sk/o-kupeloch.html#m_19810

https://kupele.dudince.info/historia-kupelov/ po Často kladené otázky

https://www.soskremnica.sk/wp-content/uploads/2023/08/proof_Kianicka_Krem_letopis28_vnutro.pdf.pdf iba strany 14 až 20

http://nhe.ktfke.sk/data/uploads/archiv/notitiae-1_2023/3-pries-alexander-sindelar-in-his-function-as-mayor-of-the-city-of-piestany.pdf iba strany 41 až 44

Celoštátne kolo kategórie C a D

Zdroje z okresného kola aj krajského kola a k nim nasledujúce:

https://www.kupelesliac.sk/historia-kupelov/

https://www.bardejov.sk/images/stories/o_meste/unesco/problematika_mest_pam_centier/zbornik_prednasok_bardkontakt_2021.pdf iba strany 29 až 35 a 91 – 96

https://www.kupele.herba.sk/asopis-kupele-v-roku-2008/12-5-2008/160-svatojanske-teplice-v-liptovskom-jane

https://zahorie.info/kupele-smrdaky/ iba po Prírodné liečebné zdroje

Krajské a celoštátne kolo kategórie A a B

BEL, Matej. *Historicko-zemepisné vedomosti o súvekom Uhorsku.*
BOČÁKOVÁ, Oľga. *Príspevok k histórii slovenského kúpeľníctva*. Trenčín: Vydavateľstvo TnUAD, 2006. 90 s.

- Dostupné z: Univerzitná knižnica v Bratislave

DULLA, Matúš. *Slávne kúpele Slovenska*. Bratislava: FOIBOS BOOKS SK, 2014. 300 s.
- Dostupné z: Univerzitná knižnica v Bratislave

ELIAŠOVÁ, Darina. *Kúpeľníctvo: ochrana prírodných liečebných kúpeľov v Slovenskej republike*. Bratislava: Ekonóm, 2007. 141 s.
- Dostupné z: Univerzitná knižnica v Bratislave

KRAHULEC, Peter a kol. *Minerálne vody Slovenska 1.* Martin: Osveta, 1977. 451 s.
- Dostupné z: https://dikda.snk.sk/view/uuid:0539ae24-59b1-4a53-b02d-ed3d2025e7f8?page=uuid:e4575541-a3a4-4886-92dc-14760654b18d; Univerzitná knižnica v Bratislave

KRAHULEC, Peter a kol. *Minerálne vody Slovenska 2.* Martin: Osveta, 1978. 1034 s.
- Dostupné z: https://dikda.snk.sk/view/uuid:71edd29c-bc66-4041-b811-2053c8a7ad97?page=uuid:86342741-63bb-4434-9512-2cbdad89371d; Univerzitná knižnica v Bratislave

Kúpeľníctvo kedysi a dnes: Vysoké Tatry. [Starý Smokovec]: Oblastná organizácia cestovného ruchu Región Vysoké Tatry, 2020. 23 s.
- Dostupné z: Univerzitná knižnica v Bratislave

MARČEKOVÁ, Radka – POMPUROVÁ, Kristína – GÚČIK, Marian. *Zdravotný cestovný ruch [skriptá].* Banská Bystrica: Belianum, 2015. 168 s.
- Dostupné z: Univerzitná knižnica v Bratislave

MARTOŇ, Jozef – MONCOĽOVÁ, Jarmila. *Balneotechnika a kúpeľníctvo*. Bratislava: Slovenská vysoká škola technická, 1983. 262 s.
- Dostupné z: Univerzitná knižnica v Bratislave

MRÁZEK, Vojtěch. *Stručný nárys tatranské turistiky a státních lázní na Slovensku.* Praha: Ministerstvo veř. zdravotnictví a těl. výchovy, 1920. 22 s.
- Dostupné z: https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:8bb7ac42-7cc3-4335-88cb-062891689865?page=uuid:e45a73c2-764a-40b5-a992-0ec2b2155ad6; Univerzitná knižnica v Bratislave

MULÍK, Ján. *Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku.* Martin: Osveta, 1981. 183 s.
- Dostupné z: https://dikda.snk.sk/view/uuid:765b282c-7d46-4dd7-8c11-ad51e4aa4612?page=uuid:a9b3abbe-4f72-4b3c-86a7-2a2958f8604f; Univerzitná knižnica v Bratislave

REBRO, Augustín. *Vzácne a obdivované vody Slovenska*. Piešťany: Turista, 1996. 182 s.
- Dostupné z: Univerzitná knižnica v Bratislave

STEWARD Jill R. The Spa Towns of the Austro-Hungarian Empire and the Growth of Tourist Culture 1860–1914. In: Peter Borsay, Gunther Herschfelder and Ruth-E Mohrmann (Eds.). *New Directions in Urban History: Aspects of European Art, Health, Tourism and Leisure since the Enlightenment.*
- Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/365202944_THE_SPA_TOWNS_OF_THE_AUSTRO-HUNGARIAN_EMPIRE_AND_THE_GROWTH_OF_TOURIST_CULTURE_1860-1914_1

WERHNER, Juraj. *O podivuhodných vodách v Uhorsku.* Martin: Osveta, 1974. 86 s.
- Dostupné z: https://dikda.snk.sk/view/uuid:d0e0f00f-c243-4fac-9eb9-da25b3012134?page=uuid:919954b8-d43d-48da-b4fb-79d8dd0b4af9;

Periodikum: *Kontexty kultúry a turizmu*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa. Od r. 2008. ISSN 1337-7760
- Dostupné na: https://dikda.snk.sk/periodical/uuid:f906dee0-3f9b-4703-8b21-f80ca9e429b4?fulltext=k%C3%BApele